

*SZTE Néprajzi és Kulturális
Antropológiai Tanszék, egyetemi adjunktus
Koszta József Múzeum, néprajzkutató*

Dr. Mód László

Szakmai tanulmányúton a ljaszkoveci kertészeti múzeumban

Már több mint két évtizede annak, hogy a Koszta József Múzeumban intenzív kutatások kezdődtek a térségben letelepedett¹ és sajátos zöldségtermesztési technológiát meghonosító foglalkozási csoport, a bolgár kertészek anyagi kultúrájára vonatkozóan. Ennek eredményeként intézményünkben időszaki kiállítás készült, konferencia megszervezésére került sor, tanulmánykötet látott napvilágot², jelentős mértékben gyarapodott a néprajzi gyűjtemény, a 2006-ban megnyílt állandó néprajzi tárlaton pedig önálló tematikai egységként jelenik meg a bolgárkertészkedés mint a paraszti gazdálkodás egyik ágazata.

A kutatásoknak újabb lendületet a 2020-ban újtára induló akadémiai bilaterális csereprogramok³ biztosítanak, melyek lehetőséget kínálnak arra, hogy bolgár és magyar

¹ Térségünkben 1875-ben jelentek meg az első bolgárok, akiknek az első állomáshelye Szegvár volt, ahol az általuk gyakorolt mezőgazdasági termelési mód gyakorlásához ideális feltételeket kínáltak. Jóllehet a település közvetlen közelében nem helyezkedett el nagyobb város, a kisebb folyók azonban alkalmasnak bizonyultak az öntözéshez szükséges víz kiemelésére és felhasználásra. Mindemellett a Károlyi arisztokrata család tulajdonában lévő nagy kiterjedésű földbirtok megfelelő nagyságú területet biztosított a kertek kialakításához. Ez a két tényező szolgáltatja a magyarázatot arra vonatkozóan, hogy miért ezen a településen létesültek az első kertek a régióban. A bolgárok Szegvár után a 19. század végétől Szentesen is megjelentek, ahol a lakosság nagyobb lélekszáma miatt kedvezőbb lehetőségek nyíltak számukra az értékesítés területén. A vizsgált településekre történő migrációjuk tehát az 1870-es évek közepétől az 1940-es évek végéig tartott. Többségük csak időszakosan telepedett le, ami azt jelentette, hogy a téli hónapokra, amikor a termelés szünetelt, visszatért szülőföldjére. Mód László 2003. 25–46.

² Szabó János József (szerk.): *A bolgárkertészkedés hagyományai Szentesen és környékén*. A Szentesi Múzeum Füzetek 2. Szeged, Móra Ferenc Múzeum – Csongrád Megyei Önkormányzat Múzeuma

³ A projektek részletes tartalmi leírását lásd: <https://politikatudomany.tk.hu/en/migration-mobility-and-culture>; <https://politikatudomany.tk.hu/migrations-modernities-and-intercultural-mediation>

szakemberek a migráció ezen sajátos formáját és annak hatást a kibocsájtó és a befogadó közösségekben tanulmányozhassák. 2023. november 5-e és 9-e között valósulhatott meg az a szakmai tanulmányút, melynek keretei között jelen sorok írójának Bódi Ferenc projektvezető társaságában módjában állt felkeresnie a Ljaszkovecben⁴ létesített kertészeti múzeumot, ahol a kiállítások és a gyűjtemények megtekintésén kívül az intézmény szakembereivel megbeszélést folytathatott a jövőbeli együttműködés lehetőségeiről.⁵



A múzeum épülete előtte egy vándorló kertészt megjelenítő szoborral (készítette: Mód László, 2023)

Egyáltalán nem tekinthető véletlennek, hogy az intézményt ezen a településen alapították, mivel a város volt az egyik legfontosabb kibocsájtó központja a kertészeknek, akik Magyarországon kívül eljutottak más államok területére is.⁶ A települést és a környéke az oszmán hódítás idején kiváltságokat élvezett, mivel I. Szulejmán adományának köszönhetően Rüstem pasa birtokát képezte. Katonaság nem állomásozhatott a területén és mentesült a török közigazgatás alól, ezért vonzónak számított a környékbeli népesség körében, akik közül sokan igyekeztek beköltözni. Nem egészen tisztázott körülmények között

⁴ A település Bulgária középső részén, Veliko Trnovotól mintegy 10 kilométer távolságra található, lakossága 2009-ben 10 000 fő körül mozgott.

⁵ Ezúton szeretnék köszönetet mondani a múzeum néprajzkutató-muzeológus munkatársának, Maria Barnevának azért, hogy bemutatta a kiállításokat és a gyűjteményt számunkra és válaszolt a kérdéseinkre.

⁶ A kertészekre vonatkozó legfontosabb bolgár nyelvű szakirodalom áttekintését lásd: Menyhárt Krisztina 2021. 13–30.

az Isztambulban katonai szolgálatot teljesítő ljaszkoveciek egy csoportja sajátította el a főváros közelében tevékenykedő görög nemzetiségű kertészektol⁷ a zöldségtermesztés technológiáját és ennek birtokában már a 18. század végén illetve a 19. század elején megjelentek kereskedők társaságában Bécsben és Brassóban, ahol nem jelentettek konkurenciát számukra mások.⁸

Az 1976-ban alapított múzeumot magában foglaló épületet 1862-ben emelték, tipikus példáját szolgáltatja a hegyvidéki régióra jellemző építkezési gyakorlatnak. A kétemeletes lakóház alsó szintje kőből, a felső pedig fából, agyag, szalma illetve ló- és szamártrágya keverékéből készült. Az épületben enteriőrök láthatóak, amelyek bemutatják a külföldön munkát vállaló kertészek által meghonosított új divatok hatását a lakáskultúrára. A bútorokat katalógusokból rendszerint a nők választották ki, amelyeket vízi úton, a Dunán szállítottak Ruszégig, ahonnan vasúton jutottak el Ljaszkovecig. Az enteriőrökben feltűnnek a Thonet székek és a francia divatot tükröző női viseletek is. A múzeum udvarán egy nagyméretű vízkiemelő szerkezet, azaz *duláp* található, amely az öntözés nélkülözhetetlen kelléke volt, hiszen segítségével tudták a kertészek akár tíz méter magasságra is eljuttatni a vizet.



A vízkiemelő szerkezet a múzeum udvarán (készítette: Mód László, 2023)

⁷ Lásd részletesen: a múzeum angol nyelvű kiállítási vezetője

⁸ A szülőhelyükön kívül munkát vállaló kertészek nemcsak Észak-Kelet Bulgáriában (Ljaszkovec és környéke), hanem Szlivenben, Topolovgradban, illetve a mai macedóniai régióban is voltak, akik ugyan nagyrészt a birodalmi fővárosban dolgoztak. Ez azt jelenti, hogy a kertészek nemcsak a külső, hanem a belső migrációban is részt vettek. Menyhárt Krisztina 2021. 36.

Csatornák egész rendszere kapcsolódott hozzá. Ugyanitt egy nyitott épületben látványraktár formájában nagyobb méretű mezőgazdasági munkaeszközöket, melegági üvegeket, nádtakarók összeállításához használatos keretet, vízikerekek vázait tekinthetünk meg, de más kultúrnövények (gabonafélék, szőlő) termesztéséhez kapcsolódó tárgyak is feltűnnek. Külön csoportot alkotnak a kapák, amelyeket a kertészek használtak, s némelyiküket Magyarországon is meghonosítottak. A zárt kiállító teremben a falakat olyan nagyméretű fényképek borítják, amelyek a 20. század első felében készültek, s javarészt a kertjeikben tevékenykedő vagy portékájukat kínáló kertészeket ábrázolnak.



A kertészeti technológiát és hagyományokat bemutató kiállító terem (készítette: Mód László, 2023)

Az egyik leglátványosabb eleme a tárlatnak egy kertészeti telep (*bachtcha*) makettje, ahol megjelennek a legfontosabb kellékek, eszközök is mint például a *duláp* vagy a melegágyak (*yastak*). A falakat borító fotósorozat alatt elhelyezett dobogók változatos tárgyi állományt vonultatnak fel. Figyelmet érdemelnek a különböző formájú és méretű vesszőkosarak, amelyek a termés betakarítását és szállítását szolgálták. A palántanevelés kellékei közül ebben a kiállítási térben is láthatunk egy négysoros, melegági keretet és egy nádtakarót. A föld megmunkálásának, a talaj előkészítésének nélkülözhetetlen kellékei az ekék, a régebbi vaspapucsos és az egyes vélemények szerint a hazatérő kertészek által meghonosított, vasból készített munkaeszköz. A kiállításban a kertészek által termesztett

zöldségfélék rajzai, üvegekben elhelyezett magjai is láthatóak. A település híres volt valamikor a hagymáról, a *kalinkói paprikáról* és az *okráról*, ami Magyarországon egy kevésbé ismert, ehető magtokkal rendelkező növény. Álló vitrinekben viseleti darabok is feltűnnek, a kertészek hagyományos öltözete, köpennyel és bocskorral valamint egy nyugati ízlésvilágot tükröző női ruházat. E sajátos foglalkozási csoport tagjai által alapított érdekvédelmi szervezetek tárgyi kellékei, a zászlók is szerepelnek a kiállításban, amelyeken megjelennek a kertészeti tevékenységre utaló zöldségek. Külön teremben nyertek elhelyezést a kertészek tevékenysége során használt és keletkezett dokumentumok, hivatalos iratok mint például a különböző korszakokból származó úti okmányok, melyek nélkül képtelenek lettek volna külföldön munkát vállalni.



Kertészeti telep makettje (készítette: Mód László, 2023)

Az intézmény adattári gyűjteménnyel is rendelkezik, ennek megtekintésére azonban nem nyílt lehetőségünk, mivel nem kértünk előzetesen engedélyt a fenntartó önkormányzattól. Egy következő látogatás alkalmával deríthetünk majd fényt arra, hogy megtalálhatóak-e a kollekciónban magyarországi vonatkozású dokumentumok, fényképek vagy sem.

A múzeum kiállításai, elsősorban a kertészettel kapcsolatos tárgyakat, dokumentumokat és fényképeket bemutató egységek egy projekt keretében 2024. április 30-ai határidővel meg fognak újulni azzal a céllal, hogy a látogatók számára attraktívabbá és

befogadhatóbbá váljanak, a turistáknak pedig az intézmény desztinációként funkcionálhasson. A tárlatok a kertészek történeteit kívánják elmesélni, akik a 19. és a 20. században Európában sokfelé megfordultak és igyekeztek speciális tudásukat kamatoztatni.

Reményeink szerint a közeljövőben sikerül majd a ljaszkoveci és a szentesi múzeum között szoros együttműködést kialakítanunk, melynek keretei között közös kutatás vagy időszakos kiállítások cseréje valósulhat meg. Fontos célkitűzés lehetne a látogatók megismertetése azzal, hogy a befogadó és kibocsájtó közösségekre a migráció milyen hatást gyakorolt, miképpen változott meg az anyagi kultúrájuk az új ismeretek, divatok terjedése nyomán.

Irodalom:

Menyhárt Krisztina

2021 Magyarországi bolgárok. Néprajz, nyelv, gazdaságtörténet. Budapest, Bolgár Kulturális Fórum

Mód László

2003 Bolgár kertészek Szentes környékén. In: Szabó János József (szerk.): A bolgárkertészkedés hagyományai Szentesen és környékén. A Szentesi Múzeum Füzetei 2. Szeged, Móra Ferenc Múzeum – Csongrád Megyei Önkormányzat Múzeuma, 25–46.

Summary

The museum of gardening in the town of Lyaskovets was founded in 1976 which is the only institution in Bulgaria dedicated to this special branch of agriculture. Due to academic bilateral exchange programs we had an opportunity to visit the museum last year in the beginning of November. The paper would like to shortly summarize the experiences and ideas about future cooperation between the museum of Lyaskovets and Szentes. The exhibitions in the main building represents the transformation of interiors influenced by the gardeners who were turning back to their homeland with new fashions in their mind. In the main exhibition hall photos, agricultural tools and documents are on display.